

EKONOMIKOS VARGO INDEKSAS

2021 m. IV ketvirčio EKONOMIKOS VARGO INDEKSAS

2022 m. pasaulio ekonomika susidūrė su naujais sunkumais. Kainų augimas įsibėgėjo labiau nei 2021 m. Nors dėl palengvėjusių COVID-19 suvaržymų ekonominis šalių augimas atsigavo optimizmo šiandien mažiau dėl aukštos infliacijos ir Rusijos agresijos Ukrainoje.

Lietuvą kamuoja bene didžiausia Europoje infliacija, nedarbo lygis nemažėja, ekonomikos augimas išlieka lėtas. Šalia to, 2021 m. Lietuva baigė ir su didžiausiais nedarbo spąstais, parodančiais neigiamą socialinių pašalpų pusę.

Prognozuoti ekonomikos būklę ateityje dėl itin didelio neapibrėžtumo darosi vis sunkiau. Tą patvirtina ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO) savo atnaujintoje ekonomikos apžvalgoje. Todėl užuot prognozavę, analitikai daugiau dėmesio skiria apžvalgai. Ekonominę padėtį įvertinti ir įvairių veiksnių tarpusavio ryšius nustatyti leidžia Ekonomikos vargo indeksas.

2021 m. IV ketvirčio duomenimis, Lietuvos pozicija jame pasikeitė: iš didžiausių vargą patiriančių valstybių trejetuko ji išsivadavo ir užėmė šeštą vietą. Tačiau tai lėmė ne situacijos pagerėjimas šalyje, o kitų šalių ekonominės būklės prastėjimas.

APIE EKONOMIKOS VARGO INDEKSĄ

Ekonomikos vargo indeksas – tai ekonominis rodiklis, skirtas įvertinti bendrą šalies ekonominę padėtį. Šį indeksą 1970-aisias sukūrė amerikiečių ekonomistas Arthuras Okunas¹, o vėliau patobulino taip pat amerikiečiai Robertas Barro bei Stevas Hanke.

Šis rodiklis iškalbus tuo, kad apima tris svarbiausius šalies ekonomiką atspindinčius rodiklius ir įvertina bendrą ekonomikos padėtį. Kaip pabrėžė pats A. Okunas, ekonomikos vargo indeksas reikšmingas, nes pateikia naudingą, lengvai suprantamą gerovės rodiklį, vertinamą per oficialios ekonomikos statistikos prizmę².

Ekonomikos vargo indeksas skaičiuojamas kaip suminis bendrojo vidaus produkto (BVP), nedarbo ir kainų augimo rodiklis. Kuo indekso vertė aukštesnė, tuo didesnę vargą patiria šalis: BVP auga lėčiau nei didėja nedarbas ir kyla kainos. Vargo indeksas taikliai parodo tai, kas svarbu gyventojams.

Ekonomikos balansas pasiekiamas tada, kai ne tik didėja pagamintų prekių ir paslaugų vertė, bet ir žemas išlieka nedarbo lygis. Šie rodikliai parodo ekonomikos padėtį ir tai, kaip žmonės įsitraukia į ekonomikos aktyvumą. Infliacija arba kainų augimas yra tai, ko paprastai siekiama išvengti, todėl ekonomikos vargo indeksą infliacija įtraukiama kaip neigiamas veiksnys, apsunkinantis šalies ūkio padėtį.

¹ Ron Nessen, „The Brookings Institution’s Arthur Okun – Father of the “Misery Index”, The Brookings Institution, 2008. <<https://www.brookings.edu/opinions/the-brookings-institutions-arthur-okun-father-of-the-misery-index/>>

² Steve H. Hanke „Hanke’s 2020 Misery Index: Who’s Miserable and Who’s Happy?“, The Cato Institute“, 2021. <<https://www.cato.org/commentary/hankes-2020-misery-index-whos-miserable-whos-happy>>

Ekonomikos vargo indeksą sudarantys rodikliai:

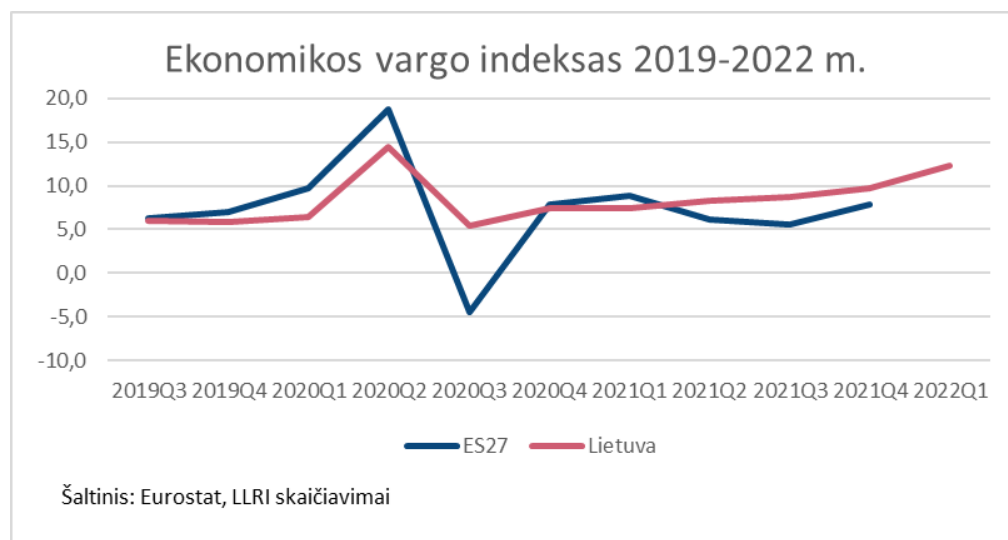
- Realusis bendrojo vidaus produkto (BVP pokytis, pašalinus sezono ir darbo dienų skaičiaus įtaką). Realusis BVP rodo šalies ekonomikos produkcijos pokytį, įvertinus infliaciją arba defliaciją;
- Metinis nedarbo lygis. Nedarbo lygis parodo, kokia dalis žmonių aktyviai ieško darbo, bet negali jo rasti;
- Metiniai infliacijos rodikliai. Infliacija – tai bendras kainų lygio kilimas, matuojamas pagal tam tikrą vartojimo prekių krepšėlį.

Originaliame ekonomikos vargo indekse į skaičiavimus yra įtraukiamos palūkanos. Kuo jos mažesnės, tuo daugiau paskatų gyventojai ir įmonės turi skolintis, investuoti į ekonominę veiklą. Vis dėlto modernių centrinių bankų veikimo ir Europos kontekste palūkanos nebėra tas veiksnys, kuris atspindi autentišką rinkos padėtį, nes yra nustatomos Europos centrinio banko. Tad į šį indeksą jos neįtraukiamos.

IŠ TREČIOS Į ŠEŠTĄ VIETĄ

Lietuvos BVP augimas 2021 m. pabaigoje paspartėjo nuo 0,7 proc. iki 1,3 proc. ir viršijo Europos Sąjungos (ES) vidurkį – 0,5 proc. Nedarbo lygis neženkliai pasislinko nuo 6,9 proc. iki 7 proc., tačiau išliko didesnis nei ES, kur vidutiniškai siekė 6,5 proc. Palyginus su ES vidurkiu, pagal Ekonomikos vargo indeksą, Lietuva pasirodė prasčiau³.

1 pav. Ekonomikos vargo indeksas ES 2019–2021 m., Lietuva 2019–2022 m. I ketv.

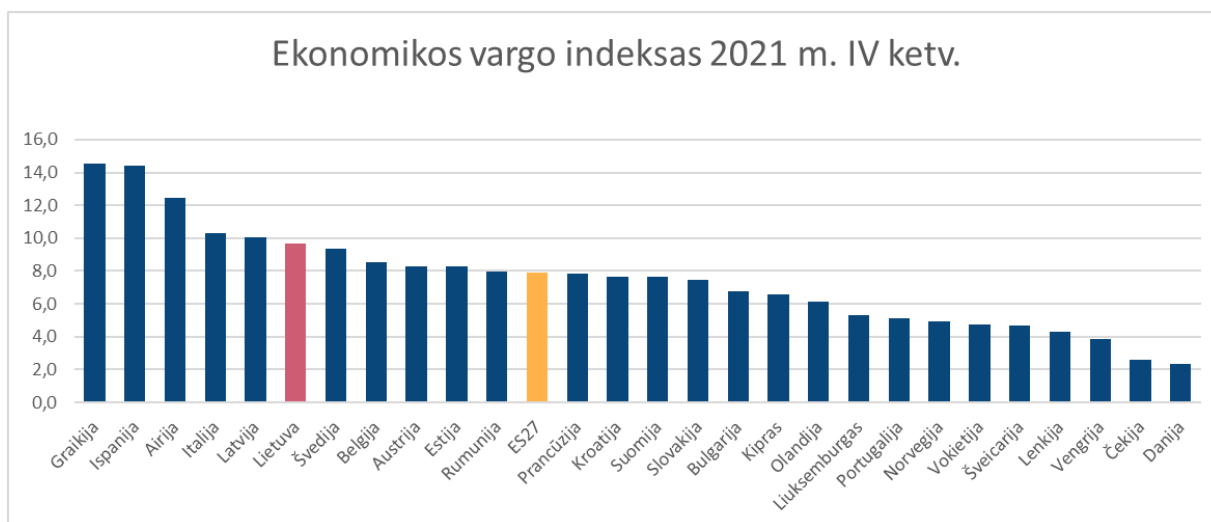
2021 m. ketvirtajame ketvirtyje Lietuvos Ekonomikos vargo indekso reikšmė tokia pati kaip ir trečiajame ketvirtyje. Nepaisant to, jos pozicija kitų šalių atžvilgiu pakito. Lietuva atsідūrė šeštoje vietoje – blogesnė ekonominė padėtis buvo tik Graikijoje, Ispanijoje, Airijoje, Italijoje ir Latvijoje. Tiesa, pakilimą trimis pozicijomis į viršų lėmė ne situacijos Lietuvoje gerėjimas, o staigus Airijos, Italijos ir Latvijos nuosmūkis.

³ Eurostat, 2022.

Nors infliacijos lygis šiose šalyse buvo žemesnis nei Lietuvoje, padėtį blogino lėtėjantis ekonomikos augimas. Italijos BVP augo tik 0,7 proc., o Airijos ir Latvijos susitraukė atitinkamai net 5,4 proc. ir 0,2 proc. Nedarbo lygis Italijoje ir Latvijoje buvo didesnis už Lietuvos (9 proc. ir 7,3 proc.), o Airijoje mažesnis (5,3 proc.). Graikiją ir Ispaniją, kurių pozicijos tarp didžiausių ekonomikos vargą patiriančių šalių nepasikeitė, toliau žemyn traukia didelis nedarbas (atitinkamai 13 proc. ir 13,6 proc.). Visgi ir šiose šalyse infliacijos lygis buvo mažesnis nei Lietuvoje (3,4 proc. ir 3,9 proc.).

Tuo tarpu geriausia ekonomine padėtimi 2021 m. ketvirtajame ketvirtyje galėjo džiaugtis Malta, Slovėnija, Danija ir Čekija. Šiose šalyse BVP augo nuo 0,8 proc. Čekijoje iki net 5,4 proc. Slovėnijoje. Nei vienoje iš šalių nedarbo lygis neviršijo 5 proc., o infliacija laikėsi žemiau 2 proc.

2 pav. Ekonomikos vargo indeksas 2021 m. IV ketvirtį

Šaltinis – Eurostat, skaičiavimai – LLRI.

Kartu su gana dideliu nedarbo lygiu, Lietuvos ekonomikos vargą didino gerokai spartesnis nei visoje ES kainų augimas. Ketvirtinis kainų augimas paskutiniame metų ketvirtyje Lietuvoje siekė net 4 proc., kas ir tapo bene pagrindiniu ekonominio vargo veiksniumi. Europiečiai vidutiniškai susidūrė su 1,8 proc. infliacija, nors jį lydėjo ir mažesnis vidutinis ekonomikos augimas, siekiantis tik 0,5 proc.⁴

Prognozuoti, kurią vietą Ekonomikos vargo indekse Lietuva užėmė 2022 m. pirmajame ketvirtyje dar sudėtinga dėl ES valstybių duomenų trūkumo, tačiau Lietuvos statistika rodo, kad šalies ekonominė padėtis toliau prastėjo. Nors Lietuvos ekonomika ūgtelėjo 0,9 proc. (ES – 0,4 proc.), o nedarbo lygis liko toks pat (7 proc.), ketvirtinis kainų augimas siekė net 6,2 proc. (ES – 3,8 proc.)⁵. Tikėtina, kad dėl dar spartesnio kainų augimo Lietuvos padėtis vargo indekse nepagerės ir 2022 m. pirmoje pusėje.

Jei kainos visus metus augtų taip sparčiai, kaip pirmajame 2022 m. ketvirtyje, metinis kainų augimas Lietuvoje siektų 24 proc. Verta paminėti, kad Lietuvos bankas prognozuoja vidutinę 10,5 proc. metinę infliaciją⁶, o EBPO žada, kad infliacija Lietuvoje išliks aukšta iki 2023 m. pabaigos

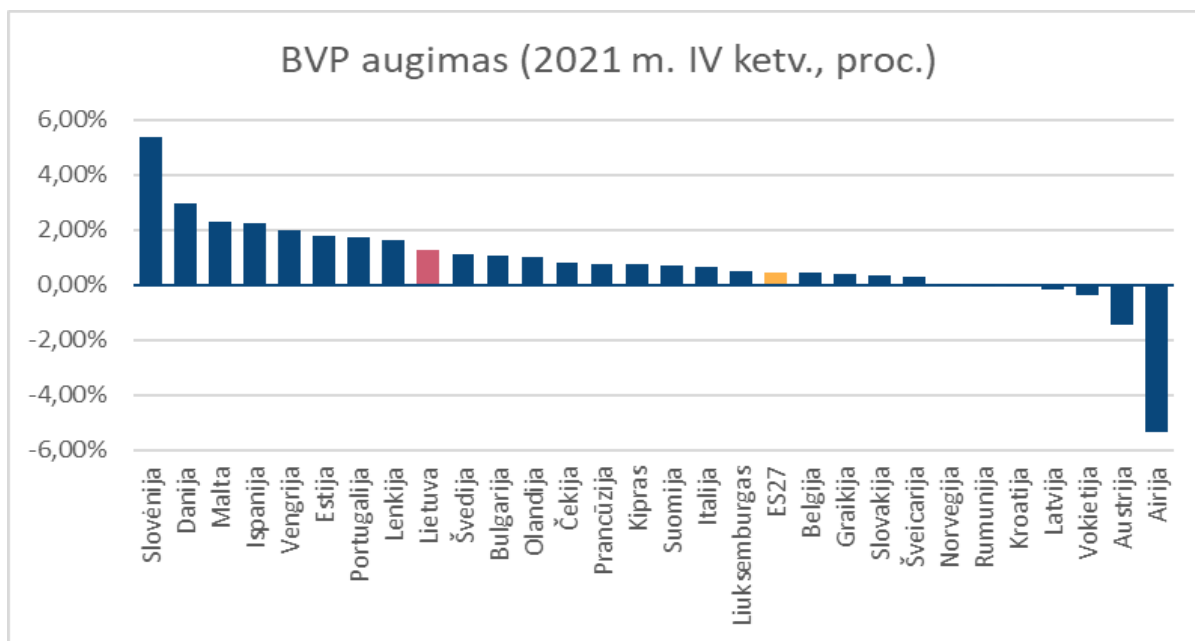
⁴ Ten pat.

⁵ Lietuvos statistikos departamentas, 2022.

⁶ Lietuvos Bankas, 2022

LĖTO AUGIMO LAIKOTARPIS

3 pav. BVP augimas 2021 m. IV ketvirtį

Šaltinis – Eurostat, skaičiavimai – LLRI.

Pandemijos metu nuo 6 proc. iki 9,6 proc. pakilęs nedarbo lygis Lietuvoje nuosekliai mažėjo tol, kol 2022 m. pirmame ir antrame ketvirtyje stabilizavosi ties 7 proc.⁷ Stipriau jo sumažinti nepadėjo net stipriai išsaugęs laisvų darbo vietų skaičius.

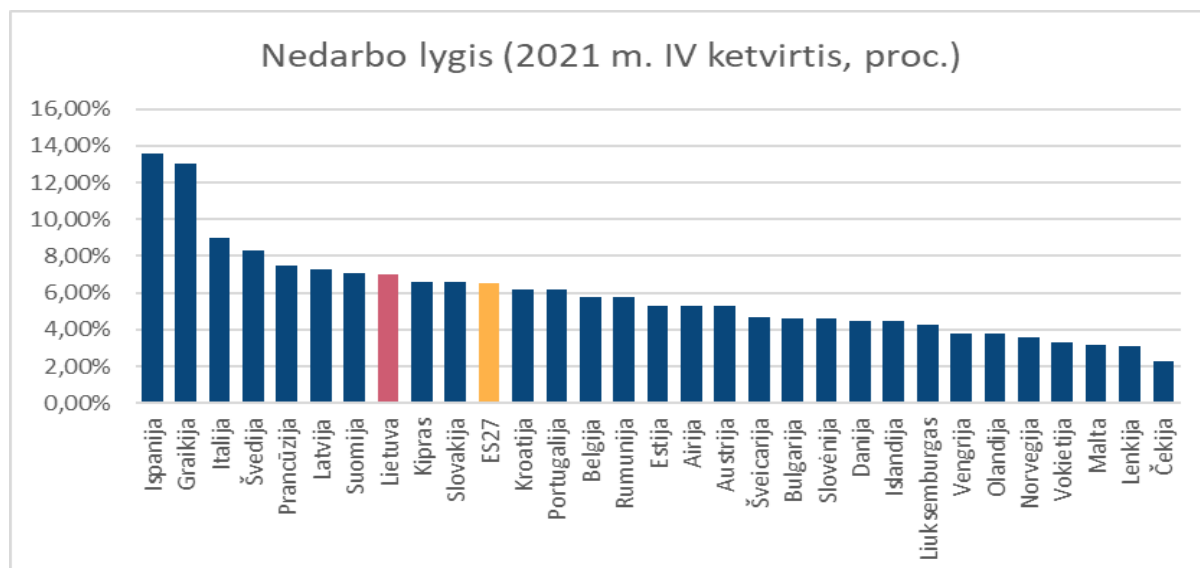
Nuo 2020 m. gruodžio iki 2022 m. balandžio mėn. darbo jėgos paklausa išaugo beveik 82 proc.⁸, o su darbuotojų trūkumu susidūrė didžioji dalis veikiančių įmonių. Trūkstant darbuotojų, įmonės neišnaudoja viso turimo gamybos potencialo, priverstos balansuoti ties galimybe įvykdyti jau priimtus įsipareigojimus ir praleidžia progas plėstis. Ženklaus nedarbo lygis augančio laisvų darbo vietų skaičiaus fone rodo, kad dalis nedirbančių ir darbo neieškančių žmonių gali būti pakliuvę į nedarbo spąstus. Nedarbo spąstų rodiklis rodo, kokią pajamų dalį, lyginant su potencialiu atlyginimu, prarastų įsidarbinęs žmogus. Nors 2020 m. Lietuvoje šis rodiklis buvo 86,1 proc., 2021 m. jis siekė net 105,8 proc. (ES – 74 proc.). Tai reiškia, kad vieną kartą be darbo likęs žmogus rizikuoja tapti ilgalaikiu bedarbiu, nes galimas vidutinis atlygis įsidarbinus būtų net mažesnis už prarandamas socialines pajamas⁹. Kitaip tariant, Lietuvoje dirbti – neapsimoka.

⁷ Eurostat, 2022.

⁸ Užimtumo tarnyba, 2022.

⁹ [Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2022.](#)

4 pav. Nedarbo lygis 2021 m. IV ketvirtį

Šaltinis – Eurostat, skaičiavimai – LLRI.

NEMATOMA KAINŲ AUGIMO PRIEŽASTIS

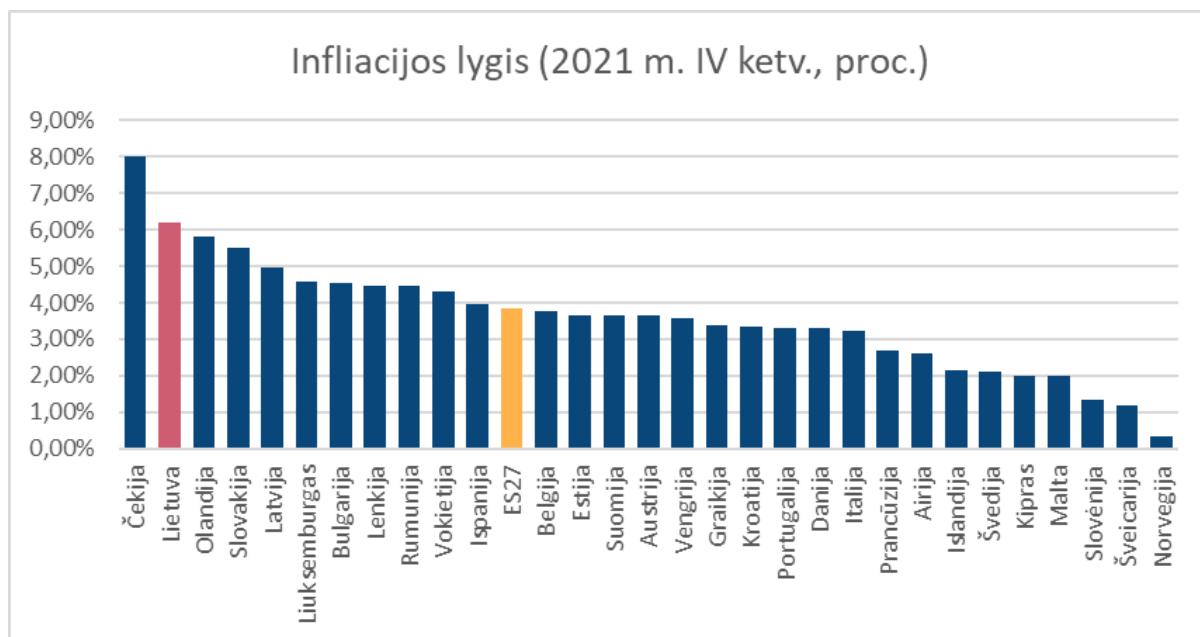
Faktinis vartotojų kainų augimas Lietuvoje per visus 2021 m. buvo vienas sparčiausių ES ir siekė net 11 proc. (ES vidurkis 5 proc.)¹⁰. Gamintojų kainos, tai yra, kainos prekių ir paslaugų, kurias įsigyja įmonės, o ne galutiniai vartotojai, auga dar sparčiau. Metinis gamintojų kainų augimas 2022 m. balandžio EBPO duomenimis Lietuvoje siekė beveik 40 proc., tuo tarpu EBPO šalių vidurkis buvo 20 proc.¹¹. Tai reiškia, kad gamintojai vis dar sugeria didelę infliacijos padarinių dalį. Kadangi vartotojai poveikį gamintojams pajunta vėliau, šiandien matomas galutinių vartojimo produktų kainų augimas gali būti ne pabaiga.

Prie infliacijos gali prisidėti ir naujusias Europos Komisijos sprendimas pratęsti biudžeto deficito taisyklių suspendavimą. Pandemijos metu įvestas Mastrichto kriterijų moratoriumas leido valstybėms narėms nesilaikyti taisyklių, numatančių, kad biudžeto deficitas neturi viršyti 3 proc. BVP, o jos skola – 60 proc. BVP. Šių palengvinimų galiojimo pabaiga nuo 2023 m. pradžios turėjo paskatinti Europos vyriausybės ieškoti būdų grįžti prie subalansuotos valstybės išlaidavimo politikos. Tačiau grįžimas prie Mastrichto taisyklių nukeltas iki 2024 m. pradžios, o Lietuvos planuojamas 2022 m. biudžeto deficitas siekia net 4,9 proc.

¹⁰ Eurostat, 2022.

¹¹ Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, 2022.

5 pav. Infliacijos lygis 2021 m. IV ketvirtį

Šaltinis – Eurostat, skaičiavimai – LLRI.

Nors nuolat kartojamas kainų augimo paaiškinimas yra tiekimo grandinių sutrikimai, iš pradžių dėl pandemijos, o šiemet ir dėl karo, svarbi kainų augimo priežastis yra centrinių bankų politika ir sparčiai didinamas pinigų kiekis. Šiandien tai pripažįstama vis atviriau. Lietuvoje per šiek tiek daugiau nei dvejus metus, nuo 2020 m. vasario mėnesio (prieš pandemijos pradžią), pinigų kiekis (M1) išaugo net 43 proc.¹² – 16 proc. didesnis augimas nei ES (27 proc.).

P pinigų stabilumas ir ilgalaikė vertė kyla iš griežtų pinigų emisijos apribojimų ir politiškai nepriklausomo centrinio banko. Todėl siekiant kainų augimo suvaldymo, centriniai bankai turėtų grįžti prie neutralios pinigų politikos, o pinigams grąžinti jų įprastines funkcijas. Palikę „laikinos infliacijos“ iliuziją nuošalyje, centriniai bakaip, kaip JAV, Europos, taip ir kitose pasaulio šalyse jau pripažįsta, kad infliacija nekontroliuojama. Kuomet kainų augimas pagaliau pasiekė vartotojus, politinis spaudimas privertė centrinis bankus imtis veiksmų – didinti bazinę palūkanų normą ir lėtinti finansinio turto supirkimą, kuris ir buvo pagrindinė priemonė į ekonomiką įlieti naujų lengvų pinigų. Europos centrinio banko vadovė Christine Lagarde jau siūnia signalus, kad šių metų liepą Europa gali pagaliau užbaigti aštuonerius metus trukusį neigiamų palūkanų eksperimentą¹³. Vis tik centrinių banko pasiryžimo imtis griežtesnių veiksmų trūkumas gali infliacinį periodą iš tęsti ilgiau nei reikėtų.

¹² Lietuvos Bankas, 2022.

¹³ Wall Street Journal, 2022

IŠVADOS

Nepaisant vilčių dėl ekonomikos atsigavimo 2022 m. Lietuvos ekonomika pradėjo stagnuojančiai. Situaciją vis labiau blogina augančios kainos, kurios kartu su lėtėjančia ekonomika reiškia bendrą gyvenimo lygio prastėjimą.

Itin spartus kainų augimas Lietuvoje yra labai problemiškas lėto ekonomikos augimo kontekste. Sparčiai augančios kainos mažina realias gyventojų pajamas ir perkamąją galią, o dar labiau didėjančios gamintojų kainos ateityje pasieks ir vartotojus. Dėl subalansuoto valstybės išlaidavimo reikalaujančių ES taisyklių atidėjimo ir didėjančio Lietuvos biudžeto deficito sustabdyti infliaciją gali būti dar sudėtingiau. Turint galvoje lėtą pastarųjų ketvirčių ekonomikos augimą ir nemažėjantį nedarbą, tai mažina Lietuvos ekonomikos plėtros galimybes ir konkurencingumą.

Lietuvoje svarstomos užimtumo ir užsieniečių įdarbinimo politikos reformos gali prisidėti prie ekonominiam atsigavimui svarbaus darbo pasiūlos ir paklausos subalansavimo. Tačiau tik iš dalies, nes visų verslų varžančių taisyklių atsisakyti neplanuojama. Panaši padėtis matoma ir kovos su infliacija planuose. Nors kelti bazinę palūkanų normą jau numatyta, Europos centrinis bankas nesiryžta imtis griežtesnės pinigų politikos.

Ekonomikos vargo indeksas į valstybės ūkio padėtį leidžia pažvelgti apibendrintai iš šalies ir atveria kelią diskusijai, kaip spręsti ją kamuojančias problemas.